

Haklar, Hukuk ve Ahlâk*

Douglas B. Rasmussen**

“Haklar” ahlâkî bir kavramdır, ama diğer ahlâkî kavramlardan farklıdır; onun kendine özgü bir işlevi vardır. Hakların işlevi, doğrudan doğruya bireylerin ahlâkî iyiliğini temin etmek olmayıp, birey olarak insanların kendi-kendilerini yönetmelerini veya özerkliklerini korumak ve böylece tek tek bireylerin ahlâkî iyiliğinin içinde gerçekleşebileceği toplumsal ortamı temin etmektir.

Haklar, bireyleri rıza göstermedikleri amaçlar uğruna başkaları tarafından kullanılmaya karşı koruyan bir hukuk sisteminin yaratılmasında ve yorumlanmasında yol göstericilik yaparlar. Haklar bir kanunun ne olması gerektiğini belirlemek için kullanılırlar. Onlar hukukun normatif temelini sağlarlar, ama –ahlâkî erdemlerden farklı olarak– bireylere günlük hayatlarını idare ederken yapacakları tercihlerle ilgili olarak yol göstermezler. Maalesef, ahlâkî bir kavram olarak “haklar”ın kendine özgü işlevi bugün tanınmamaktadır; bu kavramla ilgili bir hayli kafa karışıklığı vardır. Bu kafa karışıklığı, özellikle, insanların “refah” haklarına veya “pozitif” haklara sahip oldukları iddiasında kendisini göstermektedir; bu iddiaya göre, insanların bir işe girme, eğitim alma, ev sahibi

olma ve tıbbî bakım alma hakkı vardır. “Refah” hakları veya “pozitif” haklar kavramı hukukla ahlâkî birbirine karıştırmakta ve böylece sadece hakların değil hukuk ve ahlâkın da doğru anlaşılmasını engellemektedir.

Hukuk ve ahlâk elbette basbütün ilişkisiz kavramlar değildir. Hukukun eğer bir otoritesi olacaksa, onun normatif bir temelini bulunması gerekir ve dolayısıyla hukuku ahlâktan tamamen bağımsızlaştırmak bir hatadır. Bununla beraber, hukukun altında yatan ahlâkî kavramları bireylere günlük hayatlarında yol gösterecek ahlâkî kavramlara irca etmek de bir hatadır. Öyleyse, ahlâkla hukuk arasındaki temel fark nedir?

Ahlâk ve Hukuk

Ahlâkın ve hukukun ilgi alanları temelde farklıdır. İnsanın ahlâkî iyiliğinin niteliğini gözden geçirmek bu farkın temelini aydınlatacaktır.

1. Ahlâk

Ahlâkî hayat, özgül ve durumsal olanla zorunlu olarak ilişkili olan tercihlerin alanıdır. Ahlâkî erdemlerin ve sahici insanî iyiliklerin bilgisi bize ne yapmamız gerektiğini soyut olarak söyleyebilir; fakat bireysel insan davranışının gerçek dünyasında, bütün ey-

** Felsefe Profesörü.

lemlerin ve iyilerin somut olduğu dünyada, ahlâkî erdemler ve iyiler özgül durumlarla ilgilidir. Bunun içindir ki, basiret veya sağduyu –aklın bireyler tarafından somut bir durumda ne yapılması gerektiğini belirlemek için kullanılması- temel bir erdemdir.

Belirli şartlar altındaki somut eylemler bakımından hangi ahlâkî erdem veya iyilerin gerekli olduğunun belirlenmesi kişiden kişiye değişebilir ve belirli erdemlerin bazı kişilerin hayatında başkalarınınkinden olduğundan daha büyük bir rolü olabilir. Bundan dolayı, ahlâkî hayat karşı karşıya kalınan duruma ne şekilde karşılık verilmesinin doğru olduğunun belirlenmesiyle ilgilidir. Başarılı bir ahlâkî hayat, tabiatı icabı son derece kişisel olan bir şeydir.

Bu, şüphesiz, kişinin yaptığı her tercihin bir sonraki kadar iyi olduğunu söylemek değil, ama tercihin kişinin kendisinin olması ve kendisine özgü mülahazalardan kaynaklanması gerektiğini söylemektir. Bir kişinin ahlâkî yiliği başka birisinininkiyle değiştirilemez. Benim için iyi olan senin için iyi değildir ve olamaz da. İnsanî ahlâkî iyi, objektif, kendi kendini yöneten ve son derece kişisel olan bir şeydir. O, soyut, kollektif olarak belirlenen veya gayrişahsî bir şey değildir.

2. Hukuk

Diğer taraftan, hukuk ise ne belirli bir durumda birey için doğru davranışın ne olduğunun belirlenmesiyle ne de onun ne yapması gerektiğinin kendisine gösterilmesiyle ilgilidir. Hukuk, bunun yerine, başkalarıyla birlikte olduğunda bireylerin kendini yönetmeleriyle veya özerkliklerinin korunmasıyla ilgilidir. İnsanın ahlâkî iyiliğinin özelliğinin gözden geçirilmesi niçin böyle olduğunu gösterecektir.

İnsanların ne düşünmeleri veya (kendilerine) nasıl davranmaları gerektiğini ele al-

madan önce, insanın ahlâkî iyiliğinin bir analizi, onların kendi yargılarına göre davranmaları gerektiğini göstermektedir. Mafih, bu, insanî ahlâkî iyiliğinin sonuçlarından dolayı değil, fakat özelliğinden dolayı doğrudur. Kendini yönetme veya özerklik insanî ahlâkî iyiliğinin aranması ve gerçekleştirilmesinin zorunlu ve işlerliği olan (etkili) bir şarttır. Özerklik doğru davranışı yapmak isteyen her kişi için zorunludur. O insanî ahlâkî iyiliğinin doğrudan doğruya özüyle ilgilidir ve dolayısıyla şartlardan bağımsız olarak her bir birey için doğrudur. Eğer insanî ahlâkî iyilik toplumsal olarak gerçekleşecekse, o zaman özerkliğin korunması sağlanmalıdır. Bu noktanın, elbette, kişisel davranışın belirlenmesi bakımından büyük bir önemi yoktur. Bir normatif ahlâkçi bu bilgiden çok fazla yararlanamaz ama bu, hukukun mahiyetini anlamak bakımından hayatî derecede önemlidir.

Eğer kendi diledikleri gibi tercihte bulunma imkânı olacaksa, bireylerin özerkliğinin korunması gerektiğinden, bireylerin özerk olma imkânını koruyacak bir kurumun –çerçeveyi belirten ve uygulayan bir kurum- varlığına ihtiyaç vardır.

İnsanî ahlâkî iyi bakımından özerkliğin uygunluğu ancak belli bir insanın zekasının kendisini içinde bulduğu şartlar bakımından ihtiyaç olarak belirlediği özel erdemlerden ve somut iyilerden bağımsız olarak anlaşılacak durumundadır. Bunun için, amacı özerklik imkânını korumak olan kurumun somut durumlara ilişkin olarak bazı bireyler için neyin iyi olduğuyla ilgilenmemesi gerekir.

Bireylerin özerkliğinin korunması sadece topluluk hayatında geçerli bir kaygıdır ve dolayısıyla özerkliği korumakla ilgili olan kurum, sadece, insanların rıza göstermedikleri amaçlar için kullanılmalarını yasaklayan topluluk hayatının kurallarının ihdası ve uygu-

lanmasıyla ilgilenmek zorundadır. Kendileri için iyi olanı nasıl elde edeceklerini onlara göstermekle ilgilenmemelidir.

Bundan dolayı, insanî ahlâkî iyiliğin incelenmesi birlikte yaşayan bireylerin her biri ve hepsi için çerçevenin ne olması gerektiğiyle ilgili olan bir kuruma, içinde buldukları somut durum veya şartlar ne olursa olsun ancak herkes için genel ve zorunlu olarak iyi olan şeylerin korunmasıyla ilgili olan bir kuruma, ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Hukukla Ahlâkın Birbirine Karıştırılması

İnsanların çalışacak bir iş edinme, eğitim, ev veya tıbbî bakım hakkı olduğu iddiasını düşünelim. Soyut bir bakış açısından düşünüldüğünde, bunlar herkes için faydalı ve doğru mallar veya hizmetlerdir. Bunların üretilmesi veya gerçekleştirilmesi gerekir. Ne var ki, bu iddia somut bir durumdaki bireye yol göstermede pek bir işe yaramaz. Bunların hiç birisi soyut olarak var olan mallar değildir. Bunlar nasıl üretilecek veya gerçekleştirilecekler? Kişinin ne tür bir işe, eğitime, eve ve tıbbî bakıma ihtiyacı vardır? Bunlar ne dereceye kadar veya ne miktarda gerçekleştirilmeye çalışılacaktır? Bu mallardan birinin elde edilmesinin başka malların gerçekleştirilmesiyle ilişkisi ne olmalıdır? Uygun “denge” veya “karışım” hangisidir? Bu sorular ancak bireyin içinde bulunduğu şartların ve bu duruma özgü ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulmasıyla cevaplandırılabilir; doğru cevabın belirlenmesinde bireyin kendi kavrayışı hayatî derecede önemlidir.

Yine de, eğer insanların bu mallar ve hizmetlere hakkı varsa, o zaman yukarıdaki soruların cevaplarını tespit etmek hukuk yöneticilerinin sorumluluğudur. Onlar bireylerin sahip olmaları gereken mal ve hizmetlerin türünü, derecesini, miktarını ve bileşi-

mini belirlemek ve bunların başka mallarla nasıl dengeleneceğini göstermek zorundadırlar. Onlar bu mal ve hizmetlerin kullanılmasında nasıl hareket etmek durumunda olduklarını belirlemek durumundadırlar. Ne var ki, hukuk, somut bir durumda bir birey için neyin iyi veya doğru olduğunu belirleme işi için mahiyeti icabı uygun değildir. Bu tür duruma özgü bilgi hukukun bir parçası olamaz, aksi hâlde hukuk hakiki mahiyetini yitirir.

Ahlâk ve Hukukun Tahribi

Diyelim ki hukuk bu işlevi üstlendi, bunun ahlâk üzerindeki etkisi ne olurdu? Bu mal ve hizmetlerin ahlâkî değeri ne olurdu? Her iyi ebeveynin bildiği gibi, kendisi için iyi olanın ne olduğunu bilerek yapması gerekeni ve bunun gündelik davranışlarda gerektirdiğini yapmadığı sürece bir çocuk yetişkin değildir. İnsanın ahlâkî iyiliği pasif değil, aktiftir. Bir yetişkinin iyiliğinin neyi gerektirdiğini belirlemeye kalkmak temin edilen mal ve hizmetlerin ahlâkî değerini tahrip eder. Hukuk yöneticileri birey için neyin doğru olduğunu, tesadüfen, belirleselerdi bile, bireyin kendi yargısı kullanılmamış olurdu. Soyut olarak konuşmak gerekirse, bu gibi mal ve hizmetlerin değerli olduğunu, ama insan davranışının gerçek dünyasında bunların –bir kişiye kendi duygularını kullanmama pahasına sağlanmış olan- sanat işleri gibi kaldığını söyleyebiliriz.

Bir bireyin yargısı ve çabası sadece onun iyiliğinin gerekli kıldığı değerlerden yararlanması için zorunlu değildir, bu değerlerin var olabilmesi için de bunlara ihtiyaç vardır. İhtiyaç duyulan mal ve hizmetler eğer onlar ahlâkî bakımdan değerli iseler, üretilmek veya gerçekleştirilmek durumundadır. Değerler ve daha özel olarak mal ve hizmetler insan bilgisi ve çabasından bağımsız olarak mevcut değildirler. İnsan iyiliğinin belirli değerleri gerektirdiğini soyut olarak söyledi-

ğimizde, sadece dağıtılacak veya yararlanılacak şeyin ne olduğundan değil, fakat münferit bir insanın bilgisi ve gayretiyle neyin üretilmesi veya gerçekleştirilmesi gerektiğinden de söz ediyoruzdur. İnsanın iyiliğine olan mallar cennet nimetleri gibi orada öyle duruyor değildirler. Bunlar bizatihi birey tarafından gerçekleştirilmedikleri sürece onun için değerli olamazlar. Ahlâkî hayatın kendini-gerçekleştirmeye ilgili olduğu düşüncesi nesnenin kendisi kadar onun gerçekleştirilme tarzına da işaret eder.

Bu son nokta, bireylerin “refah” haklarına veya “pozitif” haklara sahip oldukları iddiasının ne anlama geldiğini düşündüğümüzde de önemlidir. Eğer bir bireyin bu mal ve hizmete hakkı varsa, o zaman, bir hukuk meselesi olarak, onları başkalarının temin ve tedarik etmesi zorunludur. Başka kişiler ise, kendi rızaları olmaksızın, bu “haklar”ı temin etme amacıyla kullanılacaklardır. Eğer bu “refah” hakları veya “pozitif” haklar cebren uygulanacaksa, özerkliğin reddedilmesi kaçınılmazdır; oysa bütün kişilerin kendi ahlâkî iyiliklerini gerçekleştirme imkânına sahip

olmaları için özerkliğin hukuken korunmasına ihtiyaç vardır. Hukuk, kişileri razı oldukları amaçlar için kullanmanın bir aracı hâline geldiği zaman, kişilerden rızaları olmaksızın zamanlarını ve kaynaklarını almak için kullanıldığı bireylerin hakları tam anlamıyla ihlal edilmiş olur. Yani, hukukun varlık nedeni ihlal edilir.

İnsanların işe, eğitime, eve ve tıbbî bakıma hakları olduğu iddiası hukukla ahlâkî birbirine karıştırmaktadır. Hukuku ancak bireyin ahlâkî yargısının ve davranışının sağlayabileceği şeyleri sağlar hâle getirmeye çalışmak ahlâkî faili ahlâkîlikten koparır. Bu ise ahlâkî tahrip eder; Frederic Bastiat’ın işaret ettiği gibi, hukuku çarpıtır ve onu, koruması gereken şeyin yıkıcısı hâline getirir. Bu durum ancak hukuk ve ahlâkın mahiyetini doğru bir şekilde anlamak ve doğru bir “haklar” anlayışı geliştirmek suretiyle değişebilir.

* *The Freeman*, Eylül 1990, No. 9.

Çeviren: Mustafa Erdoğan

Bürokrasi mi , Burjuvazi mi?

Mehmet Altan

İktisat ile ilgili çabalarımı epeydir toplu bir hâle getiremedim. Hâlbuki kitaplaşmayan ve önemsedğim tartışmalar söz konusu... Bunlardan biri, “Türkiye’nin asıl egemeni kim” sorusuna aranan cevaptır... Kitabın ilk uzun incelemesini oluşturan yazı da, diğer kimi yazılar da, esasen, bu soruyu tarihsel bir perspektiften cevaplamaya çalışıyor.

Türkiye epeydir kendi sorunlarını teorik bir çerçeve içerisinde tartışmıyor. *Bürokrasi mi, Burjuvazi mi?*, bir yandan böyle bir tartışmayı, diğer yandan da günümüzdeki ekonomik araştırmanın çerçevesini çizme amacıyla...

Mehmet Altan